

Kültür ve Sanat Müesseseleriyle İran'ın Dış Politikası: İnşa, İfşa ve İhya

Geçici arzuların ve sürekli değişen modanın kontrolündeki kültür, evvela bireysel yozlaşmanın, sonra da toplumsal aşınmanın habercisidir. En güçlü ve etkili devlet, bu nedenle içinde ortak değerler etrafında toplanmış halkın yaşadığı, tarihsel havzaya değer atfeden düzenlemelerin can bulduğu devlettir. Ekonomik ya da askeri güç dahi böylesi adanmışlığın tecrübe edildiği ülkelerde istikamet bulabilir. İran, kültür politikası üreten bir devlet olarak kültürün ve sanatın devlete form verdiği ülkelere gerçekten iyi bir örnektir..

Sertaç Timur DEMİR

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca kültür, hem kolektif kırılmanın en fazla yaşandığı hem de yerli mütefekkirlerin hakkında en fazla kafa yorduğu meselelerden olagelmıştır. Söylemde popüler, uygulamada çorak olan kültür, yıllarca devlet politikalarının belki de en çaresiz kaldığı ve bu yüzden ilgisiz bıraktığı zemini teşkil etmiştir. Öyle ki, bakanlıkların hararetle pay edildiği

koalisyon hükümetlerinde Kültür Bakanlığı genellikle kolayca teslim edilmiş ve Dışişleri ya da Ekonomi gibi çetin ve kritik bakanlıkların gölgesinde kalmıştır. Turizm etkinliklerine de indirgenen bu bakanlık sahası, devlet politikaları içinde olmasa da olur bir tür opsiyon olarak addedilegelmişti.

Söz konusu durum, halk desteğini alarak başa gelen hükümetlerin neden iktidar olup maktadır

olamadıklarının da temel gerekçelerindedir. Nitekim kültür ve dahası sanat, kısa ve orta ölçekli hedeflerin ötesinde, çok daha köklü yapılanmalarla irtibatlıdır. Güncelin kaotik atmosferi altında kavga eden toplumların kültürlerini inşa, ifşa ve ihyada eksik kalması da bundandır. Kültüre tesir etmek ve onu bir devlet politikası olarak geliştirmek uzun soluklu bir çabayı gerektirmektedir. Bunu başarmak

siyasi istikrar kadar, kendi mazisi ve deneyimiyle barışık ve ondan beslenen bir münevver zümresiyle, bu zümrenin ele alacağı birikimli kültür mirasının varlığıyla da ilgilidir.

Kültürü, eğer Cemil Meriç'in tarif ettiği şekilde –yani katı, fakir, tek buutlu, samimiyetsiz, kaypak ve karanlık bir mefhum olarak değil de; irfan geleneğinin koruyucu çeperi olarak ele alacaksak –ki böyle de görülebilir, o zaman Doğu'da da Batı'da da devletin bekasının kültürel dirayete bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Zira Ali Şeriatî'ye göre bireyin şahsiyeti din kadar kültür sermayesine bağlıdır. Geçici arzuların ve sürekli değişen moda'nın kontrolündeki kültür, evvela bireysel yozlaşmanın, sonra da toplumsal aşınmanın habercisidir. En güçlü ve etkili devlet, bu

nedenle içinde ortak değerler etrafında toplanmış halkın yaşadığı, tarihsel havzaya değer atfeden düzenlemelerin can bulduğu devlettir. Ekonomik ya da askeri güç dahi böylesi adanmışlığın tecrübe edildiği ülkelerde istikamet bulabilir. İran, kültür politikası üreten bir devlet olarak kültürün ve sanatın devlete form verdiği ülkelere gerçekten iyi bir örnektir.

Kültürüyle İran: İnşa

İran, “kadim” kelimesini tam olarak karşılayan esaslı ülkelerden birisidir. Kökleri tarihin derinliklerine uzanmaktadır. Milattan öncesi uygarlıklardan bugüne zamanın çok katmanlı bir doku oluşturacak şekilde biriktiği bu havza-coğrafyada, İslam sanatının da üstün eserleri canlılığını korumaktadır. Lisanı

gibi şehirleri de birer şiiri andıran bu kimlikli ülkenin kültürü de bu güçlü ifadenin tüm enstrümanlarını türetmekte ve hayatta tutmaktadır. Edebiyat ve müzik gibi bilindik sanat dallarının yanı sıra bugün sinemasıyla da dünyaya kendini anlatan –daha doğrusu hayran bırakan İran, geçmişin mirası ile geleceğin beklentilerini birleştirme noktasında şuurlu adımlar atmaktadır. Hem baskın ideolojinin hem de yenilikçi tavrın kesiştiği Tahran, bu nedenle türlü gizli ikilemlerin de başkentidir.

Yüksek dağların çevrelediği İran, dünyanın orta yerinde hem herkese yakın hem de herkesten uzak bir ülke olarak belirirken, kültür ve sanatı dış dünyayla kendisi arasına inşa edilmiş esaslı bir köprü işlevi görmektedir. İzole bir coğrafya olduğuna dair aldatıcı

imgenin aksine, özellikle oryantalist bakışın ilgisini çeken İran, turistlere yönelik açık hava sergisi mahiyetinde güzelliğiyle sıkça ziyaret edilmektedir. İran, paradoksların ülkesidir. Bu paradoksların her biri, İran'ın dış dünyayla ilgili sakinme ve yaklaşma çelişkisinin –dolayısıyla çekiciliğinin de özüdür. Nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Azeriler ve Kürtlerin kültür ve sanat birikimlerini de içselleştiren ve bir bakıma İranlılaştıran bu zeminde duygular –yas ya da sevinç, tıpkı mekânlar ve tatlar gibi çoşkuludur.

Dış Politika olarak İran Kültür ve Sanatı: İfşa

İran'daki güncel kültür ve sanat projelerinin neredeyse tamamı, İmam Humeyni dönemine ulaşan ideolojik çerçevenin merkezine yerleştirilmiştir. Yeni bir devlet anlayışının yalnızca iktidarı ele geçirmekle gerçekleşemeyeceğini iyi bilen Humeyni için kültür ve sanat, devrimin en önemli araçlarını ihtiva etmekteydi. Bu açıdan, fikri temelleri 1984'te atılan Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesi, diğer birçok İran üniversitesi gibi

sosyal ve beşeri çalışmaları öncelmiş ve dinsel deneyimi kültür dokusuyla buluşturmayı hedeflemiştir. İlahiyat çalışmalarına kaynaklık eden Şiilik düşüncesinin özellikle Müslüman coğrafyada etkinleşmesi için bu üniversiteler hayati görevler üstlenmiştir.

Dahası “Kültür ve İslami İlişkiler Kurumu” da 1995 yılında bu dinî ve sosyolojik ekolün benimsenmesi ve 1979'da gerçekleşen devrimin meyve vermesi için kurulmuştur. İran Kültür Evi'nin resmî sitesinde bu kurumun hedefleri şöyle belirtilmektedir: “Dünya halklarıyla kültürel münasebetlerin genişletilmesi amacıyla ortak bir diyalog ve etkileşim dili yaratmak, kültürel değişim gerçekleştirmek, İslam ve İran kültür ve medeniyetine yakışır bir görünüm sunmak, dünya ülkeleri ve uluslararası kurumlarla olan münasebetleri güçlendirmek, İslami vahdet için çalışmak, Ehl-i Beyt ekolünü doğru bir şekilde tanıtmak, dinler ve medeniyetler arası diyalog doğrultusunda hareket etmek.”

Bu ikballer, esasında İran devletinin bir bakıma var olma nedenlerini de betimler. Ülkenin idaresinde belirleyici konumda olan bu kurulun çoğu medrese tahsilli üyeleri danışmanlık hizmeti vermektedirler. Ayrıca ülke dışındaki propagandaları koordine etmekten sanat anlaşmaları imzalamaya, yabancı dillerde yayın çıkarmaktan araştırma fonları sağlamaya ve ülke içindeki sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmaktan kapsamlı toplantı ve festivaller düzenlemeye birçok farklı ödevi yerine getiren kurul, Farsçanın yaygınlaştırılmasından da mesuldür. Buna paralel olarak “Araştırma ve Kültür Merkezleri” açılmakta ve fonlanmaktadır.

Kültürün bir çeşit “irşat” meselesi olduğunun delili olarak İran’da “Kültür ve İslami İrşad Bakanlığı” kolektif olarak çalışmaktadır. Hac hizmetlerinden radyo, televizyon ve sinema işlerinin dizayn edilmesine geniş yelpazede çalışan bu bakanlık bünyesinde ayrıca turizm ve sanat faaliyetleri de planlanmaktadır. İslami değerlerin merkeze alındığı bu perspektif, İran’da geçerli olan dünya görüşünün küresel ve yerel uzantılarını da üretmekte ve entelektüel malzemelerle pazarlamaktadır. Devlet politikası olarak İran’daki kültür ve sanat girişimlerini en iyi temsil eden kurum, hiç şüphesiz, Farabi Sinema Kurumu’dur. 1984’te kurulan kurum, İran değerlerini yeniden üreten filmlere destek olmak dışında uluslararası düzeyde Fecr Film Festivali ve Çocuk Filmleri Festivali’ni düzenlemektedir.

İran’da sinema bir terbiye aracıdır. Bu nedenle İran’da film, bir bakıma ibadet arzusuyla üretilmekte ve dağıtılmaktadır. Nükleer enerji için atılan adımlara kaynaklık eden aynı motivasyon bu yüzden biraz da sinema aracılığıyla geliştirilmektedir. Filmlerden yansıyan

harikulade vurgular, ayrıca İran dışı izleyicinin hayranlığını celbetmektedir. İsfahan’ı, Zencan’ı, Yezd’i ya da Kum’u görme isteğini kıskırtan her görüntü, İran sanatından –örneğin tar, setar, santur gibi otantik enstrümanlarından taşan ezgilerle birleşmektedir. Konser görüntüleri, envai albümler kolayca erişilebilir sitelerde, forumlarda, sosyal medya hesaplarında “İran fikirleri”yle iç içe paylaşılmaktadır.

Sonuç: İhya

Kendinden –yani köklerinden beslenen, en azından ona sırtını dönmeyen her ülke varlığını ihya edecek ve geleceğe taşıyacak araçları aktive edebilir. Bu araçlar, bir adım ötede, dünyaya söylenecek mesajlara öncü de olabilir. Bu açıdan, farklı kırılmalar yaşamış olsa da İran’ın bir kültür ve sanat güzergâhının olduğu, bu yolla gücünü koruduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha açık ifadeyle ortak bir adanmışlığın tecrübe edildiği ve bu adanmışlığın işbirlikçi kültür ile üretken sanat çevrelerince beslendiği İran, bu nedenle dönemsel

dalgalanmalardan ve kısıtlamalardan olabildiğince az etkilenmektedir.

Hakkında çok fazla bilgi ve hikmetin öğrenilebileceği bir medeniyet olarak İran, Cambridge, Yale, Columbia, SOAS, UCLA ve Stanford gibi öncü üniversitelerde akademik enstitü ve bölüm olarak anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca İran Mirası Kurumu (Iran Heritage Foundation) gibi bağımsız kuruluşlarca da sunulan İran, özellikle kültür ve sanat etkinliklerinde ispatladığı üstün başarıyla yalnızca bölgenin değil, dünyanın en çarpıcı konusu olarak sık sık kendini göstermektedir.

Yalnızca müzeleri ve tarihî alanlarında değil; çağdaş gündelik yaşamın içinde canlı bir şekilde boy gösteren İran’ın bu durumu, yerleşik güç edinmeye çalışan diğer ülkeler için dikkat çekici bir örnektir. Zira yönetimler ve iktidarlar değişse de, köklü kültürün izleri ve güçlü sanatın etkileri kısa vadede ve kolayla silinemez. Türkiye dâhil Ortadoğu’nun tüm Müslüman ülkelerinin istikrarlı ekonomiye sahip sosyal refah devleti olma girişimlerinin yanı sıra, isabetli kültür politikaları geliştirmeleri gerekmektedir. Batı’ya öykünen, “onlar yaptılar; biz de yapalım” düşüncesine dayanan yüzeysel gösterilerin kalıcı etki bırakamayacağı –daha doğrusu toplumca benimsenen bir kültür ve sanat atmosferini tasarlayamayacağı açıktır. Bu nedenle kültür ve sanata dair stratejileri yalnızca birer bütçe mevzuu değil, daha ziyade fikir, inanç, ciddiyet ve samimiyet meselesi olduğu idrak edilmelidir. ◉

Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi